

СЕКЦІЯ 6. ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-17>

ГЕНЕЗА ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ПЕРЕД ЗАГРОЗАМИ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

Єфтєні Наталія Миколаївна

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національний університет «Одеська морська академія»
м. Одеса, Україна*

Шмаленко Юлія Іванівна

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У функціонуванні будь-якого соціуму визначальну роль відіграють цінності, характерні для даного суспільства, що формувалися під впливом комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників у процесі соціалізації й становлення конкретного соціуму загалом та кожного індивіда зокрема. Саме ця сукупність детермінант зумовлює формування фінальної системи цінностей, переконань і ставлень, що визначають поведінку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Цінності становлять підґрунтя політичної культури суспільства та значною мірою визначають зовнішню й внутрішню політику держави, формують національну ідентичність. Аналізуючи тривалий історичний шлях, ми спостерігаємо, що ціннісна система зазнавала трансформацій з плином часу, намагаючись корелювати із запитами й тенденціями конкретних життєвих реалій. Безперечно, цінності не є сталою та незмінною категорією, адже на їх трансформацію впливають численні фактори соціокультурного, економічного, політичного й технологічного характеру. Відтак, система цінностей перебуває в динамічному русі, зазнаючи постійних модифікацій під тиском мінливих умов буття людини й суспільства. Глибинне осмислення еволюції ціннісної

системи дозволяє зрозуміти вектори розвитку соціуму, передбачити потенційні виклики й загрози, а також окреслити шляхи подальшого прогресу [1].

Дослідження специфіки формування та функціонування цінностей і ціннісних орієнтацій українського соціуму в умовах воєнного конфлікту є необхідним для всебічного розуміння процесів, що мають місце в суспільно-політичній площині. Воєнний конфлікт, безумовно, є потужним каталізатором трансформації ціннісної системи та ціннісних орієнтацій суспільства. Екстремальні умови збройного протистояння змушують переосмислити пріоритети, переглянути ієрархію цінностей та сфокусуватися на принципово важливих чинниках виживання та збереження національної ідентичності. Починаючи з 2014 року, а з повномасштабним вторгненням у 2022 році ще більшою мірою, український соціум перебуває на етапі кардинальних змін світоглядної парадигми та ревізії усталених поглядів, зіткнувшись з безпрецедентними викликами, які, окрім усього іншого, поставили під сумнів сформовану систему суспільних цінностей. В умовах широкомасштабної війни з російською федерацією українське суспільство проходить через масштабний процес переосмислення буттєвих реалій, водночас демонструючи високий ступінь консолідації та згуртованості. Ціннісна система української спільноти зазнала кардинальних трансформацій під впливом воєнних дій, оскільки екстремальні умови збройного протистояння змусили радикально переглянути ієрархію пріоритетів.

Аналізуючи динаміку ціннісних орієнтацій українського соціуму на емпіричному рівні, доцільно звернутися до порівняльного аналізу даних, отриманих у рамках соціологічних досліджень, проведених в Україні протягом 2021–2024 років. Особливу значущість для дослідження мають трансформації, що відбулися у ставленні до російської федерації. За результатами соціологічного опитування, здійсненого Київським міжнародним інститутом соціології в листопаді 2021 року, позитивно ставилися до росії 39% українців, негативно – 47% [2]. З початком повномасштабної війни в Україні ставлення до російської федерації зазнало кардинальних змін, що підтверджується результатами соціологічних досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова в січні 2024 року, 95% респондентів висловили негативне ставлення до росії [3].

Наведені емпіричні дані демонструють разючу трансформацію ціннісних орієнтацій українського суспільства щодо російської федерації, спричинену агресивною воєнною кампанією проти України. Якщо у довоєнний період ставлення до росії було неоднозначним, з високим рівнем полярності оцінок, то після початку широкомасштаб-

ного вторгнення спостерігається консолідована негативна оцінка дій російської держави переважною більшістю громадян України.

Соціологічне дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології в Україні у жовтні 2023 року, емпірично підтвердило високий рівень соціальної дистанції українців щодо представників російського етносу. Застосовуючи шкалу Богардуса, науковці виміряли ступінь психологічної близькості респондентів до різних етнічних груп. Шкала соціальної дистанції є інструментом виміру ступеня психологічної близькості між людьми, що визначає характер їхньої взаємодії та соціальних зв'язків. Результати засвідчили, що росіяни отримали найвищий індекс соціальної дистанції – 6,38 з максимально можливих 7 балів, що свідчить про значний рівень несприйняття українцями представників російського етносу та небажання вступати з ними у соціальні взаємодії. Переважна більшість респондентів (80%) категорично відмовилися б допустити росіян навіть у статусі туристів на територію України [4].

Такі результати соціологічного дослідження є цілком закономірними з огляду на драматичні події повномасштабної війни російської федерації проти України, що спричинила незліченні людські жертви, зруйнувала мирне життя мільйонів українців. Ставлення українського соціуму до представників російського етносу зазнало радикальної трансформації під впливом агресивної воєнної кампанії, перетворившись із амбівалентного на однозначно негативне. Високий показник соціальної дистанції для російського етносу свідчить про наявність в українському суспільстві виразної тенденції до несприйняття та відторгнення росіян, небажання вступати з ними в соціальні контакти та прагнення до відокремлення. Високий індекс соціальної дистанції до росіян відображає глибинні зрушення в ціннісних орієнтаціях українського суспільства, зумовлені необхідністю самозбереження та захисту національної ідентичності перед загрозою зовнішньої агресії. Подібна динаміка ціннісних орієнтацій свідчить про глибинні зрушення в суспільній свідомості, що зумовлені драматичними подіями воєнного часу. Негативне ставлення до держави-агресора стає домінуючою ціннісною установкою, що відображає захисну реакцію суспільства на загрозу національного існування та цілісності держави. Водночас, ціннісна переорієнтація ставлення до росії є свідченням зростання патріотичних настроїв, усвідомлення необхідності консолідації зусиль задля відстоювання незалежності та територіальної цілісності України.

У доповнення до високого рівня соціальної дистанції щодо представників російського етносу, соціологічні дослідження демонструють

й інші важливі тенденції у трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства в умовах війни.

В умовах екстремального виклику, яким для українського суспільства постає російська агресія, відбувається радикальна трансформація системи цінностей та ціннісних орієнтацій. На перший план виходять такі цінності, як патріотизм, свобода, незалежність, територіальна цілісність держави, національна гідність та ідентичність. Матеріальні блага та особисті інтереси поступаються місцем більш фундаментальним екзистенційним цінностям виживання нації. Консолідація суспільства навколо спільної мети відбиття зовнішньої агресії сприяє формуванню таких ціннісних орієнтацій, як взаємодопомога, солідарність, готовність до самопожертви заради соціального блага. Українське суспільство демонструє високий рівень згуртованості та мобілізованості зіштовхнувшись з загрозами національного існування. Спостерігається високий рівень згуртованості та соціальної близькості між мешканцями різних регіонів країни, що свідчить про зміцнення почуття національної єдності та солідарності перед спільними викликами воєнного часу.

Відбувається поглиблення європейської ідентичності українців. За даними соціологічних опитувань, у 2023 році 51% респондентів ідентифікували себе як європейці, тоді як у 2005 році такої думки дотримувалися лише 36% [5], що демонструє зростання прагнення українського соціуму до інтеграції у європейський цивілізаційний простір та засвоєння відповідних цінностей. Згідно з соціологічним дослідженням Центру Разумкова у травні 2023 року, переважна більшість українців асоціюють свою державу з такими поняттями, як демократія (76,2%), свобода (81,3%), гуманність (74,1%), повага до прав людини (60,5%). Водночас, негативні концепти, як жорстокість (1,1%), агресія (1,3%), диктатура (2,5%), не ототожнюються з Україною [5]. Показовим є той факт, що більшість українців вважають життя людини найвищою цінністю, при цьому за останнє десятиліття зросла кількість тих, хто відчувається у безпеці вдома (з 69% у 2011 році до 74% нині) [5]. Наведені емпіричні дані демонструють, що сучасні тенденції в українському суспільстві лише посилюють цінності гуманізму, демократії, свободи та поваги до прав людини, які визначатимуть вектор його подальшого розвитку та становлення у якості повноправного члена європейської спільноти.

Емпіричні дані соціологічних досліджень яскраво ілюструють мінливий і динамічний характер ціннісних орієнтацій суспільства, їх здатність до трансформації під впливом зовнішніх чинників та суспільно-політичних потрясінь. Процес формування ціннісних орієнтацій у сучасному українському соціумі зумовлений викликами

воєнного часу, характеризується динамізмом та турбулентністю. Подальше всебічне вивчення та аналіз еволюції ціннісної системи українського соціуму є необхідним для розуміння векторів його розвитку в умовах воєнного конфлікту, прогнозування потенційних ризиків та загроз, постконфліктного відновлення, а також пошуку оптимальних шляхів гармонізації ціннісної системи.

Література:

1. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. № 3. 2022. С. 93–97. DOI 10.31558/2519-2949.2022.3.11

2. Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України. Пресреліз Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Листопад 2021 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1078>

3. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. Пресреліз соціологічної служби Центру Разумкова. Січень 2024 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>

4. Міжетнічні упередження в Україні. Пресреліз Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Жовтень 2023 р. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1>

5. Ідентичність громадян України: тенденції змін. Пресреліз соціологічної служби Центру Разумкова. Травень 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>